

Detské slovo pod lupou

(Zuzana Ondráčková: Komparatívny výskum detskej lexiky. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010. 227 s., ISBN 978-80-555-0166-6)

Alexandra Brestovičová, Filozofická fakulta PU, brestovicova@gmail.com

Monografia PhDr. Zuzany Ondráčkovej, PhD., *Komparatívny výskum detskej lexiky*, uverejnená na internetovej stránke Prešovskej univerzity v elektronických dokumentoch univerzitnej knižnice www.pulib.sk/elpub2/FF/Ondrackova1/index.html, je unikátnym príspevkom k výskumu detskej lexiky v slovenskej jazykovede.

Základom monografie je dizertačná práca zameraná na rozsiahly výskum tzv. **detských slov**, teda slov, ktoré sa používajú v detskej reči a v reči orientovanej na dieťa, a to v slovenskom a anglickom jazyku, a ich analýza na jednotlivých jazykových rovinách.

Autorka z teoretického hľadiska ponúka nový pohľad na vymedzenie termínu detské slovo a na klasifikáciu detských slov v slovenčine a angličtine. Ťažiskom jej práce je analýza detskej lexiky na materiálovom základe získanom metódou dotazníka, ktorý bol vyplnený 105 slovenskými respondentmi zo všetkých troch regiónov Slovenska, opatrujúcimi deti vo veku od 2 do 5 rokov, navyše, autorka mala k dispozícii transkripty reči detí, ktorých rečový vývin bol sledovaný v rámci grantového projektu Vega č.1/2228/05 Vývin reči slovensky hovoriacich detí. Zuzana Ondráčková bola jednou z riešiteľiek grantovej úlohy a spoluautorkou zborníka *Štúdie o detskej reči* (2008). 30 anglických dotazníkov bolo vyplnených respondentmi vo Veľkej Británii a USA a ďalšie údaje anglickej detskej lexiky získala autorka prostredníctvom databázy CHILDES. Anglické dotazníky nevyžadovali od respondentov fonetickú transkripciu, ktorú vypracovala samotná autorka za pomoci ortoepického slovníka *English Pronouncing Dictionary* (2003). Dotazníky obsahovali neutrálne lexémy zoskupené v niekoľkých sémantických kategóriách, ako napr. časti tela, činnosti, jedlá a nápoje, rodinní príslušníci, hračky a pod. a respondenti mali vpísať, ako tieto slová pomenúvajú oni ako rodičia, resp. starí rodičia v styku s deťmi a ako samotné deti.

Zuzana Ondráčková pri definícii termínu detské slovo nadväzuje na svoju rigoróznu prácu *Štatút detského slova v slovenčine* (1999), kde definuje detské slová ako všetky slová národného jazyka s kladným emocionálnym nábojom, ktoré sa primárne využívajú v reči dospelého orientovanej na dieťa a v detskej reči. Ďalej charakterizuje detskú lexiku ako špeciálnu lexiku s vysokou mierou štylistickej príznakovosti, ktorá vyúsťuje do kumulácie štylistických príznakov na kladnej osi expresivity. Priraduje k nej i špecifickú vrstvu okazionalizmov, ako napr. *bruštek*, *rúcatká* či *okálky*. Okazionalizmy, hoc charakteristické len pre istú rodinu či jedného jej člena, výrazne obohacujú slovnú zásobu detských slov.

Pri definícii detského slova v angličtine sa stala pre Zuzanu Ondráčkovú východiskom definícia *babytalk* z knihy *Handbook of Research in Language Development using CHILDES* (1994), kde sa ako špecifická vlastnosť detskej reči uvádza používanie deminutív, pričom angličtina pracuje takmer výlučne len s deminutívnymi sufixmi -y/ie napr. *dog* – *doggy*, *foot* – *footie* menej so sufixami -kin (*babykin*), -ette (*kitchenette*) a -ling (*duckling*) na vyjadrenie súhlasu, náklonnosti, resp. vrúcnosti a lásky. Ďalším spôsobom deminutivizácie lexém v angličtine je používanie výrazu *little*, kde sa zvyrazňuje emocionálne zafarbenie v spojení tohto adjektíva s deminutívom, napr. *little bunny*.

Autorka rozdeľuje detské slová na deminutíva, eufemizmy, hypokoristiká, interjekčné a onomatopoické pomenovania a metaforické a metonymické pomenovania, pričom v anglickej detskej lexike sa posledná kategória v danom materiáli nevyskytla, ale autorka ju predpokladá pri rozsiahlejšom výskume.

Po úvodnom priblížení základných teórií o vývine detskej reči prechádza Zuzana Ondráčková k samotnej detailnej a precíznej charakteristike detskej lexiky oboch jazykov na všetkých jazykových rovinách a ku komparácii javov detskej lexiky v rámci celého národného jazyka i ku komparácii charakteristických črt slovenskej a anglickej detskej lexiky navzájom.

Čo sa týka fonematickej charakteristiky, má v rámci slovenských detských slov podľa zistení autorky jednoznačne najvyššiu frekvenciu krátka samohláska /a/ a jej dlhý pendant /á/ pravdepodobne pre relatívne ľahkú artikuláciu, napr. *mama, tata, bam* (spadnúť), *a-a* (močiť), *há-há* (spať), *da* (daj) a *ham-ham* (jesť).

Vo vokalikskom systéme anglickej detskej lexiky má najvyššiu frekvenciu symbol /i/ v neprízvučnej slabike na konci slova končiaceho grafémou „y“, resp. „ey“, čo sú podľa slov autorky jediné produktívne deminutívne prípony v anglickom jazyku.

Dalej autorka analyzuje a porovnáva všetky krátke a dlhé samohlásky v oboch jazykoch, okrem dvojhlások, ktoré majú nízku frekvenciu v detskej lexike, a zaoberá sa konsonatickými prvkami detských lexém. Podľa jej zistení medzi najfrekventovanejšie konsonanty v slovenskej detskej lexike patria fonémy /k/, /p/, /n/, /b/, /m/ a /č/, zatiaľ čo v anglických detských slovách majú najvyššiu frekvenciu spoluhlásky /b/ a /m/. V porovnávaní oboch jazykov sú v detskej lexike frekvenčne najzaťaženejšie záverové konsonanty, a to najmä bilabiály /p, b, m/, ktoré sú z hľadiska artikulácie pre deti na osvojenie najľahšie.

Frekvenčný pomer medzi spoluhláskami a samohláskami je v oboch jazykoch v rámci detských slov veľmi podobný; v slovenskej detskej lexike je to 1,37 : 1, a v angličtine 1,32 : 1. Čo sa týka spoluhláskových skupín, v oboch jazykoch sú najfrekventovanejšie dvojčlenné spoluhláskové skupiny v intersonantickej pozícii, ako napr. -čk- v slovenskom *babička, bočkať, kvičko* alebo -nd- v anglickom slove *granddad* (pri výslovnosti je iba dvojčlenná kombinácia konsonatov), či -nz- v slovách *teensy- weensy*. Autorka sa zaoberá všetkými kombináciami konsonantických skupín vo všetkých pozíciách v rámci detských slov, teda na začiatku i na konci slova.

Pri analýze počtu slabík jej v oboch jazykoch vyšlo najviac dvojslabičných detských slov, v slovenčine 51% a v angličtine 74,4%. Avšak kým trojslabičné slová zastávajú 40% slovenských detských lexém, v angličtine je to len 8,3%. Slovenské trojslabičné lexémy tvorí totiž bohatý repertoár prvostupňových a najmä druhostupňových deminutív napr. *hajuškať, dudulka, špinkavý*. Jednoslabičných anglických detských lexém vyšlo podľa daného materiálu 14% oproti 3% v slovenskom materiáli, išlo najmä o interjekcie a onomatopoické pomenovania, ako *boom, ham* či *pee* a hypokoristiká *mom, dad* a iné.

Pri slovnodruhovej charakteristike, okrem iných zistení, autorka potvrdzuje nezastupiteľné miesto onomatopoických pomenovaní v detskej lexike v oboch skúmaných jazykoch, pretože umožňujú deťom pomenovať aj také denotáty, pri ktorých ich neutrálne pomenovania deti ešte artikulačne nezvládajú. Z mnohých zaujímavých príkladov na tento jav asymetrie medzi kategoriálnym významom slovného druhu a jeho formou vyberáme napr. *bi-bi* (*bolesť, miesto, ktoré bolí*), *bim-bam* (*hodiny, zvon, penis*), *bú* (*krava*), *hijó* (*kôň*), *haja* (*ležať, spať*), *bé* (*škaredý*) a z anglických lexém napr. *bo-bo* (*bolesť, miesto, ktoré bolí*), *bum-bum* (*zadok*), *ding-dong* (*penis*), *bo-bo's* (*spať*) a *yum-yum* (*chutný*).

Podkapitola o slovotvorbe je kvantitatívne najrozsiahlejšia. Autorka zoradzuje všetky slovenské slovotvorne motivované detské lexémy do slovotvorných hniezd, hľadá motivanty, opisuje motivačné vzťahy a predkladá podrobné frekvenčné tabuľky slovotvorne motivovaných verb, substantív, a to vo všetkých troch rodoch, v singulári a pluráli, a adjektív podľa zastúpenia jednotlivých slovotvorných formantov.

Pri porovnávaní slovotvorných postupov v oboch jazykoch vychádza autorka ako dominantná sufixácia a ako dominantný typ onomaziologických kategórií modifikačný typ. Avšak anglická detská lexika sa v porovnaní so slovenskou vyznačuje neporovnateľne

menšou rozmanitosťou sufixálnych slovotvorných formantov, čo je v najvýraznejšej miere ovplyvnené špecifikami rodu substantív v slovenčine, lebo v angličtine majú všetky substantíva rovnaké deminutívne prípony. Na demonštráciu vyberáme slovotvorné formanty plurálových foriem substantív v slovenčine: *did-ky*, *nož-ičky*, *cic-íky*, *nož-inky*, *cic-ul'ky*, *oč-ičká*, *oč-inká*, *cic-ulinky*, *cic-uše*, *nož-enky*, *kur-iatka*, *rúč-atá*, *vlás-očky* a anglické formanty deminutívnych substantív: *book-ie*, *doll-y*, *pig-let*, *duck-ling*.

Pri sémantickej charakteristike na základe výsledkov spracovania dotazníkov rozdelila Zuzana Ondráčková detské lexémy do 10 sémantických tried, platných pre oba jazyky. Ďalej tvrdí, že pre slovenskú detskú lexiku je príznačné, že absolútna väčšina slov je včlenená do vzťahov synonymie, kým v angličtine sú synonymické rady neporovnateľne chudobnejšie. Napr. detské synonymá vyjadrujúce v slovenčine adjektívum škaredý: *baka*, *bakaný*, *be/bé*, *bebený*, *bekený*, *kakaný* a v angličtine: *guck* a *poopy*.

Monografia obsahuje 38 frekvenčných tabuliek, ktoré dokladujú a demonštrujú zistenia autorky. V prílohe sú dva abecedné slovníky detských slov, slovenský a anglický. Oba sú veľkým prínosom pre lexikografiu, navyše anglický slovník môže byť jedinečnou pomocou pre slovenských anglofilov, ktorí sa snažia vychovávať bilingválne dieťa. Priložená je i ukážka detských slov z Krátkeho slovníka slovenského jazyka a oba dotazníky, slovenský i anglický.

Zuzana Ondráčková prináša nové poznatky o vnútornej štruktúre, vymedzení a klasifikácii detských slov na vysokej odbornej úrovni. Pracuje s najnovšou literatúrou v oboch jazykoch a so živým materiálom – emočne a zväčša kladne nabitým detským slovom. Táto práca je jedinečná v kontexte slovenskej jazykovedy a veľmi podnetná pre ďalší výskum detskej reči i reči orientovanej na dieťa.